

Анотований Звіт про діяльність Спілки економістів України за 2023 рік.

За заг. ред. академіка АЕН України, професора **В.В. Оскольського**. – К., 2024. – 177 с.

У звіті висвітлені основні результати роботи Спілки економістів України (СЕУ), її регіональних осередків та наукових секцій за 2023 рік. Звіт також містить короткий статистичний огляд соціально-економічного становища

України за підсумками 2023 р. та завдання Спілки на 2024 рік.

Видання буде корисним для працівників органів влади і органів місцевого самоврядування, науковців, фахівців у галузях державного управління, економічних та інших суспільних наук, викладачів, аспірантів, студентів та широкого кола осіб, які цікавляться станом економіки і досягненнями економічної думки в Україні та діяльністю громадських інституцій у сучасному суспільстві.

Члени СЕУ як представники наукових установ та економічної громадської спільноти країни протягом звітного року активно працювали над найбільш актуальними темами в сфері економіки, державного управління, організації підприємницької діяльності, зміцнення інституційної спроможності влади для подолання руйнівних наслідків війни та закладення фундаменту повоєнної відбудови. Крім того, члени Спілки ведуть активну волонтерську діяльність задля підтримки Збройних сил України та вирішення гуманітарних, соціальних і побутових питань в прифронтових регіонах і в місцях зосередження переселенців.

Значні зусилля спрямовувалися на наукові дослідження та підготовку пропозицій щодо відбудови і розширення воєнно-промислового комплексу, раціонального використання міжнародної допомоги та внутрішніх ресурсів держави не лише для утримання найбільш вразливих верств населення і реконструкції зруйнованих об'єктів інфраструктури, але й для розбудови цілісного механізму економічного самозабезпечення на національному рівні. Залишається в центрі уваги вчених проблема подолання корупційної складової у діяльності всіх гілок влади. Триваюча інтеграція в європейські та світові наднаціональні утворення, розширення зони вільної торгівлі ставить нові питання щодо захисту національних інтересів України на світовому ринку. Потребує підтримки аграрна сфера, промисловість, особливо в частині залучення інно-ваційних технологій та ефективної релокації бізнесу.

За активної участі членів Спілки продовжується освітня та наукова діяльність, діалог з органами влади, участь в обговоренні найбільш значущих проектів економічного розвитку. Проведено ряд заходів щодо підтримки малого і середнього бізнесу, поширення цифровізації адміністративних послуг, пошуку нових шляхів міжнародної торгівлі та забезпечення логістики. Члени Спілки брали участь у розробці стратегічних програм та інших документів соціально-економічного розвитку України та її регіонів.

ОСНОВНІ ПОКАЗНИКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО СТАНОВИЩА УКРАЇНИ ЗА ПІДСУМКАМИ 2023 РОКУ¹

Загальноекономічні показники. Номінальний ВВП за 2023 р. становив 6 537,82 млрд грн у фактичних цінах та зріс, порівняно з попереднім роком на 5,3%. Реальний ВВП збільшився порівняно з 2022 р. на 5,3% (у постійних цінах 2016 р.) (Табл.1).

Таблиця 1. Валовий внутрішній продукт України

Роки	Обсяг ВВП у фактичних цінах, млрд грн	У постійних цінах 2016 р., % до відповідного періоду попереднього року	
		зміна обсягу	зміна дефлятора
2010	1079,3	4,1	13,7
2011	1300,0	5,5	14,2
2012	1404,7	0,2	7,8
2013	1465,2	0,0	4,3
2014	1586,9	- 6,6	15,9
2015	1988,5	- 9,8	38,9
2016	2385,4	2,4	17,1
2017	2981,2	2,5	22,1
2018	3560,3	3,4	15,4
2019	3977,2	3,2	8,2
2020	4222,0	- 3,8	10,3
2021	5450,8	3,4	24,8
2022	5239,1	- 28,8	34,9
2023	6537,8	5,3	18,5

Зростання економіки у звітному періоді ґрунтувалося насамперед на статистичному ефекті низької бази порівняння, однак навіть за таких обставин відновлення економіки в умовах активних бойових дій, високих безпекових ризиків та терористичних атак з боку рф є позитивним значним результатом.

У коментарі НБУ щодо зміни реального ВВП у 2023 р.² зазначається, що значний внесок у зростання економіки мала м'яка фіскальна політика, що підживлювала внутрішній споживчий та інвестиційний попит. Рекордні бюджетні витрати на оборону та безпеку зумовили подальше збільшення ролі державного сектору в економіці. Так, споживання державного сектору в цілому за рік зросло на 9,0%, а його частка у ВВП за два роки більш ніж подвоїлася (у 2023 р. сягнула майже 42,0% порівняно з близько 18,0% у 2021 р.).

Приватне споживання зросло на 6,1% завдяки відновленню зростання реальних доходів населення, в тому числі зарплат у приватному секторі економіки. Водночас упродовж минулого року чисельність вимушених українських мігрантів за кордоном надалі збільшувалася, що обмежувало відновлення споживчого попиту.

¹ Дані Держстату України. [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://www.ukrstat.gov.ua>. Дані наведені без урахування тимчасово окупованої рф території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя, за 2014–2021 роки – також без частини тимчасово окупованих рф територій у Донецькій та Луганській областях, за 2022–2023 роки – також без урахування тимчасово окупованих територій та частини територій, на яких ведуться (велися) бойові дії. Про використання даних інших органів влади (Мінфіну, НБУ, Мінекономіки тощо) зазначається окремо по тексту.

² Коментар Національного банку щодо зміни реального ВВП у 2023 році. 01 квітня 2024 р. URL: [https://bank.gov.ua/ua/news/all/komentar-natsionalnogo-banku-schodo-zmini-realnogo-vvp-u-2023-rotsi#:~:text=Коментар%20Національного%20банку%20щодо%20зміни%20реального%20ВВП%20у%202023%20році,-1%20квіт.&text=У%202023%20році%20реальний%20ВВП,\(на%2028%2C8%25\)](https://bank.gov.ua/ua/news/all/komentar-natsionalnogo-banku-schodo-zmini-realnogo-vvp-u-2023-rotsi#:~:text=Коментар%20Національного%20банку%20щодо%20зміни%20реального%20ВВП%20у%202023%20році,-1%20квіт.&text=У%202023%20році%20реальний%20ВВП,(на%2028%2C8%25))

Інвестиційна діяльність у 2023 р. зросла на 52,9%. Стрімке зростання інвестицій насамперед зумовлювалося значними видатками бюджету, хоча й приватний сектор демонстрував ознаки поживлення інвестиційної активності на тлі поліпшення фінансових результатів. Бізнес, зокрема, інвестував у розбудову логістичних потужностей, відновлення енергетики, засоби автономного енергозабезпечення тощо.

У 2023 р. суттєво сповільнилося скорочення експорту, а імпорт повернувся до зростання. Обмеження в роботі, а далі й зупинення "зернового коридору", а також збереження ризиків для

роботи чорноморських портів стримували експортні постачання. Водночас активно розбудовувались альтернативні експортні маршрути, зокрема через дунайські порти, а з середини року за вагової підтримки сил оборони України та міжнародних партнерів запрацював новий морський коридор. Показники його роботи вже в грудні перевищили потужності "зернового коридору". Як результат, скорочення експорту помітно сповільнилося – до 5,4%.

В умовах обмеженого внутрішнього виробництва внаслідок війни та поживлення попиту надалі зростали обсяги імпорту. Показники більшості видів діяльності поліпшувалися і їх сприятливу динаміку впродовж 2023 р. визначала не лише низька база порівняння першого року повномасштабної війни, але й успішна адаптація бізнесу до воєнних умов, а також значні обсяги державної підтримки.

Найсуттєвіше зростання валової доданої вартості (далі – ВДВ) відбулося в секторі будівництва. Хоча низька база порівняння відіграла значну роль, зростання в цьому виді діяльності підтримували, зокрема, витрати бюджету на відновлення зруйнованої інфраструктури в умовах повномасштабної війни.

Завдяки значним бюджетним видаткам на безпеку та оборону другий рік поспіль зростала ВДВ сектору державного управління та оборони. За два роки ВДВ цього виду діяльності збільшилася на більш ніж 46,0%, а його частка збільшилася з близько 6,0% у 2021 р. до 22,0% у 2023 році. Відновилося зростання ВДВ охорони здоро- в'я з огляду на високу потребу в медичних послугах через війну. Значні оборонні замовлення, переробка високих врожаїв і відновлення внутрішнього попиту позначилися на зростанні переробної промисловості.

Збільшення ВДВ у ІТ-галузі відновилося після падіння у 2022 р.– загалом темпи зростання цієї галузі були третіми за розміром (її випереджали лише сектори будівництва та переробної промисловості). Це, зокрема, може пояснюватися оборонними потребами та розвитком державних електронних послуг.

Надсприятливі погодні умови в минулому році зумовили рекордну врожайність більшості сільськогосподарських культур і відповідно збільшення врожаїв порівняно з 2022 р., що стало чинником відновлення зростання ВДВ сільського господарства. Водночас розбудова альтернативних експортних шляхів посприяла відновленню транспортної галузі та разом із поживленням споживчого попиту підтримала зростання сектору торгівлі.

Збільшення приватного споживання також підтримало низку секторів послуг, зокрема готельний та ресторанний бізнес. Водночас через зміни в структурі споживання скорочувалася ВДВ секторів мистецтва та відпочинку, а також професійної технічної діяльності. Скоротилася і ВДВ фінансового сектору, що, зокрема, може пояснюватися зменшенням кількості фінансових посередників небанківського сектору.

Зниження кількості споживачів освітніх послуг та стримане державне фінансування освіти зумовило подальший спад ВДВ цієї галузі. Тривало й падіння в енергетиці та добувній промисловості через менші можливості генерації електроенергії та добування металевих руд з огляду на обмежені експортні можливості.

Промисловість. За підсумками 2023 р., порівняно з попереднім роком, індекс промислової продукції становив 105,9% (за 2022 р. – 63,3%).

Згідно з даними Держстату за 2023 р. порівняно з попереднім роком індекс промислової продукції становив: у добувній промисловості і розробленні кар'єрів 97,8% (за 2022 р. – 70,0%), зокрема у добуванні металевих руд – 89,8% (38,3%), сировини нафти та природного газу – 100,0% (91,8%), вугілля – 96,7% (92,3%); у переробній промисловості – 112,3% (59,0%), зокрема у виробництві харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – 115,0% (78,4%); у виробництві чавуну, сталі та феросплавів – 98,7% (30,8%); у виробництві комп'ютерів, електронної та оптичної продукції – 158,8% (58,9%); постачанні електроенергії, газу, пари та кондиціонованого повітря – 97,7% (69,4%), у текстильному виробництві, виробництві одягу,

ЕКОНОМІКА

шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів – 98,1% (74,0%), у виготовленні виробів з деревини, виробництві паперу та поліграфічній діяльності – 103,5% (63,9% за 2022 р.)

На підприємствах із виробництва коксу та продуктів нафтоперероблення індекс випуску продукції склав 68,6% (за 2022 р. – 33,4%), виробництва хімічних речовин і хімічної продукції – 115,5% (38,2%), основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів – 102,4% (70,2%). Індекс випуску продукції у металургійному виробництві, виробництві готових металевих виробів, крім машин і устаткування, становив 108,0% (за 2022 р. – 37,6%), у виробництві готових металевих виробів, крім машин і устаткування 131,5% (59,0%), у машинобудуванні – 116,7% (56,9%), у виробництві меблів, іншої продукції з деревини, ремонті і монтажу машин і устаткування – 118,4% (58,3%).

Сільське господарство. Згідно з даними Держстату України за підсумками 2023 р. зріс валовий збір основних сільськогосподарських культур (табл.2), зокрема врожай зернових та зернобобових культур склав 59,8 млн т, що на 11% більше 2022 р. (53,9 млн т – у 2022 р.), при урожайності 55,2 ц/га (+21% проти 2022 р.) і меншій на 10,0% площі посівів. Крім того, у 2023 р. зібрано урожай: соняшнику – 12,8 млн т (11,3 млн т – у 2022 р.), цукрового буряка – 13,1 млн т (9,9 млн т – у 2022 р.), овочів – 8,3 млн т (7,5 млн т – у 2022 р.), плодів та ягід – 2,0 млн т (2,0 млн т – у 2022 р.).

Таблиця 2. Рослинництво (господарства всіх категорій).

Види культур	Посівна площа, тис. га		Обсяг виробництва (валовий збір), млн т		Урожайність, ц/га зібраної площі	
	2023	2022	2023	2022	2023	2022
Зернові та зернобобові	10 985	12 171	59,8	53,9	55,2	45,8
Буряк цукровий фабричний	250	184	13,1	9,9	525	541
Соняшник	5 220	5 293	12,8	11,3	24,5	21,6
Картопля	1 210	1 208	21,4	20,9	177	174
Культури овочеві	397	378	8,3	7,5	209	200
Культури плодові та ягідні	187*	193*	1,996	1,995	119	116,1

*Площа насаджень.

Коментар Національного банку щодо зміни реального ВВП у 2023 році.

1 квітня 2024; URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/komentar-natsionalnogo-banku-schodo-zmini-realnogo-vvp-u-2023-rotsi>; :text=Коментар%20Національного%20банку%20щодо%20зміни%20реального%20ВВП%20у%202023%20році,-1%20квіт.&text=У%202023%20році%20реальний%20ВВП,(на%202028%2C8%25).

Згідно з даними Держстату України⁴ поголів'я великої рогатої худоби (ВРХ) станом на 1 січня 2024 р. скоротилося за рік на 150,9 тис. голів, або на 6,5%. Корів поменшало на 89,9 тис. голів (– 6,6%). За 2023 р. зросло поголів'я свиней на 145,7 тис. голів (+2,9%) та птиці – на 4,2 млн голів (+2,3%), водночас зменшилось поголів'я овець та кіз на 35,1 тис голів (–3,7%).

Станом на початок 2024 р. у господарствах усіх категорій утримується 2 156,2 млн голів ВРХ (з них корів – 1 262,9 тис.), у тому числі на підприємствах, включаючи фермерські господарства, – 919,8 тис. голів (з них корів – 382,2 тис.) та у господарствах населення – 1 236,4 тис. голів (з них корів – 880,7 тис. голів).

На 1 січня 2024 р. у господарствах усіх категорій утримується 5 049,0 тис. голів свиней (з них 1 726,9 тис. – у господарствах населення), 906,3 тис. голів овець та кіз (з них 776,5 тис. – у господарствах населення) та 184,7 млн голів птиці (з них 78,5 млн голів – у господарствах населення).

За 2023 р. у господарствах усіх категорій виробництво (валовий надій) молока становив 7,4 млн тонн, що на 4,3% менше порівняно з 2022 роком. Частка підприємств у виробництві молока склала 37,8%, а господарств населення – 62,2%.

Протягом січня-грудня 2023 р. всіма категоріями господарств вироблено: м'яса (у забійній масі) – 2,2 млн тонн, що на 1,5% більше ніж у 2022 р. та яєць – 11,4 млрд штук (на 4,5% менше ніж у 2022 р.). Частка підприємств у виробництві м'яса та яєць склала, відповідно, 75,0% та 49,7%.

Будівництво. Індекс будівельної продукції у 2023 р. порівняно із 2022 р. становив 122,6%. Протягом 2023 р. обсяг будівництва житлових будівель зменшився на 4,6%, а нежитлових будівель та інже-нерних споруд – збільшився, відповідно, на 20,0% та 32,9%.

У 2023 р. в Україні прийнято в експлуатацію: 7 380,7 тис.м² загальної площі житлових будівель, 2 340,3 тис. м² нежитлових будівель.

За 2023 р. порівняно з 2022 р. площа прийнятих в експлуатацію нежитлових будівель скоротилася на 6,1%. Найбільше скорочення – у введенні в експлуатацію будівель транспорту і засобів зв'язку (на 57,2%) та офісних (на 47,9%), водночас збільшилась площа прийнятих в експлуатацію будівель нежитлових інших (на 29,0%), промислових та складів (на 24,0%), торговельних (на 2,7%).

У цілому загальна площа прийнятих в експлуатацію житлових будівель (включаючи дачні й садові будинки) у 2023 р. збільшилась на 3,8%, серед них найбільше зросла площа прийнятих в експлуатацію гуртожитків (на 94,3%) та одноквартирних будинків (на 25,1%), водночас на 10,1% скоротилася площа введених в експлуатацію багатоквартирних будинків.

Зовнішня торгівля. Згідно з даними Держстату України у 2023 р. **експорт товарів і послуг** становив 44,4 млрд дол. США, або на 16,7% менше ніж за 2022 р., **імпорт** – 68,8 млрд дол. США, або на 18,0% більше ніж у 2022 році. Негативне сальдо склало 24,4 млрд дол. США (у 2022 р. теж негативне – 5,0 млрд дол. США).

У 2023 р. **експорт товарів** становив 36,2 млрд дол. США, або 82,0% аналогічного показника за 2022 р., **імпорт** – 63,6 млрд дол. США, або 114,9% від рівня 2022 року. Негативне сальдо склало 27,4 млрд дол. США (за 2022 р. також негативне – 11,2 млрд дол. США). Коефіцієнт покриття експортом імпорту становив 0,57 (у 2022 р. – 0,80). Зовнішньоторговельні операції проводились із партнерами з 230 країн світу.

Європейський Союз є **головним** торговельним партнером України. У 2023 р. питома вага торгівлі товарами з ЄС склала 56,0 % від загального обсягу торгівлі України.

⁴ Тваринництво (1990-2023). Держстат України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>

Експорт послуг за 2023 р. становив 8,2 млрд дол. США, або 89,1% аналогічного показника за 2022 р., **імпорт** – 5,2 млрд дол. США, або 173,3% від рівня 2022 р., позитивне сальдо склало 3,0 млрд дол. США.

За 2023 р., порівняно з попереднім роком, зменшились обсяги експорту: чорних металів – на 41,6%, електричних машин – на 34,9%, зернових культур – на 8,8%, жирів та олії тваринного або рослинного походження – на 5,0%. Водночас за 2023 р. збільшився імпорт засобів наземного транспорту, крім залізничного, на 33,3%, чорних металів і виробів з них – на 31,5%, реакторів ядерних, котлів, машин – на 26,2%, електричних машин – на 20,1%, а імпорт палив мінеральних, нафти і продуктів її перегонки зменшився на 19,1%.

У загальному обсязі імпорту товарів збільшилася частка імпорту з країн Азії, Європи, Америки. Одним із чинників уповільнення зростання економіки стало зменшення у 2023 р., порівняно з 2022 р., вартісного обсягу експорту товарів. Замість прогнозованого зростання на 3,8% експорт товарів зменшився за всіма основними товарними групами.

За даними НБУ і Рахункової палати частка продовольчих товарів і сировини для їх виробництва в загальному обсязі експорту товарів зросла з 57,2% у 2022 р. до 63,4% у 2023 році. Насамперед

експортувалися соняшникова олія, кукурудза, пшє єві боби, макуха, насіння свиріпи або ріпаку, м'ясо птиці.

У звітному періоді найбільше Україна продовжувала експортувати товари до Польщі (13,1% загального експорту), Румунії (10,4%) та Китаю (6,7%)⁵.

Внутрішня торгівля. Згідно з даними Держстату України оборот роздрібної торгівлі, який включає дані щодо роздрібного товарообороту підприємств (юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців), основним видом економічної діяльності яких є роздрібна торгівля, у 2023 р. становив 1 821,9 млрд грн, що у порівняних цінах на 15,4% більше від обсягу попереднього року. Роздрібний товарооборот підприємств роздрібної торгівлі (юридичних осіб) за 2023 р. склав 1 226,7 млрд грн, що на 11,7% більше від обсягу 2022 року.

Індекс споживчих цін (індекс інфляції) станом на грудень 2023 р. проти грудня попереднього року склав 105,1%, у цілому за рік – 112,9% (табл. 3).

Таблиця 3. Динаміка індексу цін⁷

Показник	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
<i>(у %, грудень до грудня попереднього року)</i>											
Споживчі ціни	100,5	124,9	143,3	112,4	113,7	109,8	104,1	105,0	110,0	126,6	105,1
Ціни виробників промислової продукції	101,7	131,8	125,4	135,7	116,5	114,2	92,6	114,5	162,2	138,2	116,2
<i>у %, до попереднього року</i>											
Споживчі ціни	99,7	112,1	148,7	113,9	114,4	110,9	107,9	102,7	109,4	120,2	112,9
Ціни виробників промислової продукції	99,9	117,1	136,0	120,5	126,4	117,4	104,1	98,4	140,8	147,3	124,2

⁵ Висновки про результати аналізу річного звіту про виконання Закону України "Про Державний бюджет України на 2023 рік", затверджені рішенням Рахункової палати від 07.05.2024 р. № 22-1. URL: <https://rp.gov.ua/FinControl/FinReports/?id=1800>

⁶ Прямі збитки українських ритейлерів через війну сягають понад \$2,4 млрд // <https://banker.ua/uk/zbitki-ritejleriv-syagayut-ponad-2-4-mlrd/>

Попри війну, роздрібні оператори не зупиняють розвиток своїх мереж. Згідно з даними дослідження Української Ради Торгових Центрів (УРТЦ) сума прямих збитків у сфері роздрібної торгівлі у 2022–2023 рр. через воєнні дії на території України становить 2,426 млрд дол. США⁶. Через окупацію та руйнування кількість роздрібних торговельних точок зменшилась у 2022 р. на 18%, а у 2023 р. навпаки відбулось зростання на 12%. Аналогічний рівень зростання очікується у 2024 році. Частка товарообігу через онлайн-продаж за 2023 р. зросла з 14% до 15%.

Базовий індекс споживчих цін (БІСЦ) у цілому за 2023 р. порівняно з 2022 р. та у грудні 2023 р. порівняно з груднем 2022 р. становив, відповідно, 112,9% та 104,9% (за 2022 р. було, відповідно, 116,0% та 122,6%).

Ціни на продукти харчування та безалкогольні напої зросли за рік (грудень 2023 р. проти грудня 2022 р.)⁸ на 4,0 %. Найбільше подорожчали м'ясо та м'ясопродукти (+12,4%), масло (+9,9%), молоко (+9,7%), хліб (+7,0%), безалкогольні напої (+6,9%). Водночас зменшились ціни на олію соняшникову (-14,9%), яйця (-9,5%), цукор (-5,8%).

Ціни на транспортні послуги зросли на 6,3%, паливо та мастила – на 2,7%, фармацевтичну продукцію, медичні товари та обладнання – на 7,1%, амбулаторні послуги – на 13,0%, послуги у сфері освіти – на 12,8%.

Ціни (тарифи) на житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива зросли на 12,8%, електроенергію – на 69,7%, утримання та ремонт житла – на 3,4%, прибирання сміття – на 5,5%, водопостачання – на 0,8%, каналізацію – на 0,7%.

У сфері охорони здоров'я ціни зросли на 8,7%, зростання цін на фармацевтичну продукцію, медичні товари та обладнання скла- ло 7,1%, а ціни на амбулаторні послуги зросли на 13,0%.

Ціни на транспорт зросли на 3,2% передусім через подорожчання палива та мастил на 2,7% і транспортних послуг на 6,3%.

Індекс цін у будівництві за 2022 р. (грудень до грудня поперед- нього року) становив 110,6% (за 2022 р. – 129,1%).

Транспорт. У 2023 р. вантажообіг підприємств транспорту становив 163,4 млрд ткм (98,0% від обсягу 2022 р.), ними перевезено 327,9 млн т вантажів, що на 3,3% більше аналогічного показника за 2022 рік.

У 2023 р. усіма видами транспорту виконано пасажирообіг в обсязі 39,4 млрд пас.км, послугами пасажирського транспорту скористалися 2 039,4 млн пасажирів, що, відповідно, на 26,5% та 27,4% більше від обсягу 2022 року.

Державний бюджет⁹. Кабінет Міністрів України розпорядженням від 23 квітня 2024 р. №341-р схвалив звіт про виконання Закону України "Про Державний бюджет України на 2023 рік" за доходами у сумі 2 672,5 млрд грн, за видатками – 4 014,8 млрд грн, за обсягом повернення кредитів – 14,899 млрд грн та за обсягом надання кредитів – 9,3 млрд гривень, з дефіцитом у сумі 1 336,9 млрд гривень. Державний бюджет України за 2023 р. акумулював 2 672,5 млрд грн, що на 884,8 млрд грн, або на 49,5% більше ніж у 2022 ро- ці. Водночас 433,9 млрд грн із зазначеної суми становили гранти від міжнародних партнерів (МФО, Європейського Союзу та окремих країн), що становить 16,2% всіх доходів державного бюджету за рік проти 26,9% у 2022 році.

⁷ Дані, починаючи з 2014 р., наведено без урахування тимчасово окупованих територій та частини територій, на яких ведуться (велися) бойові дії. Джерело: Держстат України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>

⁸ Експрес-випуск. Індекси цін. 10.01.2024 р. / Держстат України; Індекс спожив- чих цін на товари та послуги у 2023 році (до грудня попереднього року). URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>

⁹ Інформація Міністерства фінансів України про виконання Державного бю- джету України за 2023 рік. Мінфін України. URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_2023-582

Видатки державного бюджету у 2023 р. зросли на 1 309,1 млрд грн, або на 48,4% порівняно з 2022 р., та становили 4 014,8 млрд грн, що склало 61,4% ВВП. Такий приріст значною мірою пояснюється сталою необхідністю забезпечення фінансування у 2023 р. сектору оборони та безпеки.

За 2023 р. касові видатки загального фонду державного бюджету виконано в обсязі 3 034,3 млрд грн, що більше ніж за 2022 р. на 623,1 млрд грн, або на 25,8%.

У 2023 р. на національну безпеку і оборону держави спрямова- но загальний ресурс у сумі 2 648,9 млрд грн (зокрема 12,1 млрд грн наданих державних гарантій), що становить 41% ВВП і на 1 111,4 млрд грн більше ніж у 2022 році.

Видатки державного бюджету на обслуговування боргу та ви- плат за державними деривативами (за функціональною класифі- кацією видатків) у 2023 році становили 247,6 млрд грн, що на 89,8 млрд грн, або на 56,9% більше ніж у 2022 році.

Видатки на виплату заробітної плати та нарахувань для працівників бюджетної сфери у 2023 р. становили 1 235,1 млрд грн, що на 240,7 млрд грн, або на 24,2% більше ніж у 2022 році. Таке

зростання видатків пов'язано із суттєвим підвищенням розмірів грошового забезпечення військовослужбовців.

У 2023 р. касові видатки державного бюджету на соціальну підтримку та соціальний захист становили 461,0 млрд гривень.

За 2023 р. касові видатки державного бюджету на фінансове забезпечення виплати пенсій, надбавок і підвищень до пенсій, призначених за пенсійними програмами, та дефіциту коштів Пенсійного фонду становили 100% планових показників, або 273,7 млрд

грн, зокрема зі спеціального фонду державного бюджету – 1,8 млрд гривень.

У 2023 році забезпечувалося виконання всіх зобов'язань щодо перерахування міжбюджетних трансфертів. Так, із державного бюджету місцевим бюджетам було надано трансфертів у сумі 177,4 млрд грн, зокрема із загального фонду державного бюджету у сумі 148,6 млрд грн, або 95,2% передбачених розписом асигнувань на 2023 рік, а решту у сумі 28,8 млрд грн склали трансферти зі спеціального фонду держбюджету.

Державний бюджет у 2023 р. виконано з **дефіцитом** у сумі 1 336,9 млрд грн, що на 46,1% більше відповідного показника за 2022 р. та відповідає 20,4% ВВП.

Основним джерелом отримання фінансових ресурсів, необхідних для фінансування державного бюджету у 2023 р., були державні внутрішні та зовнішні запозичення. У цілому за 2023 р. державних запозичень здійснено на суму 1 704,2 млрд гривень.

Загальна сума державних внутрішніх запозичень до загального фонду державного бюджету становила 552,6 млрд грн, зокрема від розміщення ОВДП, номінованих в євро та доларах США, надійшло до державного бюджету 735,8 млн євро та 3,7 млрд дол. США (у гривневому еквіваленті – 164,1 млрд грн).

Після початку повномасштабної війни РФ проти України, починаючи з березня 2022 р., військові облігації стали дієвим інвестиційним інструментом підтримки державного бюджету, доступним для громадян, бізнесу та іноземних інвесторів. За 2023 р. надходження від розміщення військових ОВДП становили 281,8 млрд грн, що стало суттєвою допомогою у забезпеченні безперервного фінансування військових та соціальних потреб держави.

Державні зовнішні запозичення до державного бюджету у 2023 р. здійснено у сумі 1 151,6 млрд грн, із яких 20,3 млрд грн надійшло від міжнародних фінансових організацій та країн-партнерів до спеціального фонду на впровадження спільних проектів.

У 2023 р. Європейський Союз став найбільшим донором прямої бюджетної підтримки. У рамках нової Програми макрофінансової допомоги на 2023 р. Україна отримала пільговий кредит на загальну суму 18 млрд євро (у гривневому еквіваленті – 714,9 млрд грн). Міжнародний валютний фонд у березні 2023 р. затвердив нову чотирирічну програму – Механізм розширеного фінансування (EFF) для України в умовах війни із загальним фінансуванням у розмірі 15,6 млрд дол. США (11,6 млрд СПЗ). За підсумками 2023 р. Україна успішно пройшла два перегляди програми з виконання відповідних кількісних критеріїв ефективності та отримала три транші на суму 3,3 млрд СПЗ (у гривневому еквіваленті – 164,0 млрд гривень).

Від Міжнародного банку реконструкції та розвитку, зокрема у співфінансуванні з Міжнародною асоціацією розвитку, надійшли кошти позик у сумі 4,6 млрд дол. США та 451,3 млн євро (у гривневому еквіваленті – 188,1 млрд гривень). Уряд Канади надав кредит у сумі 2,4 млрд канадських доларів (у гривневому еквіваленті – 64,2 млрд гривень).

Додатковим джерелом покриття дефіциту державного бюджету були надходження від приватизації державного майна. Так, за 2023 р. до державного бюджету від приватизації державного майна фактично надійшло 3,2 млрд грн при плановому річному показнику у сумі 6,0 млрд гривень.

Незважаючи на складну економічну ситуацію, Україна безумовно виконувала свої боргові зобов'язання вчасно та в повному обсязі. Загалом за 2023 р. на погашення основної суми державного боргу було спрямовано 436,5 млрд грн та на обслуговування боргу – 247,6 млрд гривень.

Державний борг¹⁰. Згідно з інформацією Мінфіну України станом на 31 грудня 2023 р. (за оперативними даними) державний та гарантований державою борг України¹¹ становив 5 519,5 млрд грн (84,4% номінального ВВП), або 145,3 млрд дол. США, в тому числі: державний та гарантований державою зовнішній борг – 3 863,0 млрд грн (70,0% загальної суми державного та гарантованого державою боргу), або 101,7 млрд дол. США; державний та гарантований державою внутрішній борг – 1 656,5 млрд грн (30,0%) або 43,6 млрд дол. США.

Державний борг України становив 5 188,1 млрд грн (94,0% загальної суми державного та гарантованого державою боргу), або 136,6 млрд дол. США, у тому числі: державний зовнішній борг – 3 600,4 млрд грн (65,2%), або 94,8 млрд дол. США; державний внутрішній борг – 1 587,7 млрд грн (28,8%), або 41,8 млрд дол. США.

Гарантований державою борг України становив 331,4 млрд грн (6,0%), або 8,7 млрд дол. США, у тому числі: гарантований державою зовнішній борг – 262,6 млрд грн (4,8%), або 6,9 млрд дол. США; гарантований державою внутрішній борг – 68,8 млрд грн (1,2%), або 1,8 млрд дол. США. Протягом грудня 2023 р. сума державного та гарантованого державою боргу України збільшилась на 396,8 млрд грн, або на 4,49 млрд дол. США.

¹⁰ Інформаційна довідка щодо державного та гарантованого державою боргу України станом на 31.12.2023. Мінфін України.

URL: <https://mof.gov.ua/uk/derzhavnij-borg-ta-garantovaniy-derzhavju-borg>

¹¹ Обсяг державного та гарантованого державою боргу розраховується у грошовій формі як непогашена номінальна вартість боргових зобов'язань у валюті кредиту (позики). Стан державного та гарантованого державою боргу вираховується у гривнях та доларах США за курсом Національного банку України на останній день звітної періоду та включає операції за цей день.

Зовнішній борг України. Згідно з інформацією Національного банку України (НБУ)¹² обсяг валового зовнішнього боргу України у 2023 р. збільшився на 30,6 млрд дол. США (+2,3 млрд дол. США у 2022 р.) та на кінець року становив 161,5 млрд дол. США (132,0 млрд дол. США у 2022 р.). Відносно ВВП обсяг боргу збільшився за рік із 81,6% до 90,4%.

Зовнішній борг державного сектору збільшився на 29,2 млрд дол. США та становив 98,3 млрд дол. США (55,2% від ВВП). Зовнішні зобов'язання приватного сектору збільшилися на 1,4 млрд дол. США та становили 63,2 млрд дол. США (35,4% від ВВП).

Зовнішні зобов'язання сектору загального державного управління збільшилися на 30,8 млрд дол. США – до 96,1 млрд дол. США (53,8% від ВВП) за рахунок чистого залучення кредитів від міжнародних партнерів (26,0 млрд дол. США) та від МВФ (3,6 млрд дол. США), а також внаслідок збільшення боргу за рахунок курсових змін – на 1,5 млрд дол. США (переважно за рахунок зміни курсу євро).

Основною валютою зовнішніх запозичень України станом на кінець 2023 р. залишався долар США: 47,7% від загального обсягу зовнішнього боргу, однак, його частка зменшилася за рік на 7,9 в. п. Також зменшилися питома вага зобов'язань у СПЗ перед МВФ на 0,8 в. п. – до 10,2% та частка боргу в гривні на 0,5 в. п. – до 1,4%. Водночас збільшилася частка запозичень у євро: з 29,1% до 37,8%.

Обсяг короткострокового зовнішнього боргу за залишковим терміном погашення за 2023 рік зріс на 2,7 млрд дол. США та на кінець 2023 р. становив 40,7 млрд дол. США.

Міжнародні резерви (золотовалютні) України станом на 31 грудня 2023 р. склали 40,5 млрд дол. США і зросли за 2023 рік на 12,0 млрд дол. США, або на 42,1%.

Платіжний баланс України¹³. Згідно з даними НБУ¹⁴ загалом за 2023 р. зведений платіжний баланс сформувався з профіцитом у 9,5 млрд дол. США (у 2022 р. дефіцит становив 2,9 млрд дол. США). Надходження від МВФ у межах Інструменту швидкого фінансування RFI становило 3,3 млрд СПЗ (4,5 млрд дол. США в еквіваленті), погашення за раніше залученими кредитами від МВФ становило 2,5 млрд дол. США.

Зростання на кінець 2023 р. міжнародних резервів до 40,5 млрд дол. США (проти 28,5 млрд дол. США у 2022 р.) забезпечує фінансування імпорту майбутнього періоду протягом 5,4 місяця (у 2022 р. – протягом 3,5 місяця).

Чисте запозичення від зовнішнього світу в 2023 р. (сумарне сальдо поточного рахунку та рахунку операцій із капіталом) становило 9,1 млрд дол. США (за 2022 р. чисте кредитування становило 8,2 млрд дол. США).

¹² Зовнішній борг України на кінець 2023 року (за методологією шостого видання Керівництва з платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції) / НБУ. URL: https://bank.gov.ua/files/ES/ExDebt_y.pdf (<https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external#4>)

¹³ Відповідно до Закону України від 03.03.2022 № 2115-IX "Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни" частина інформації, яка потрібна для складання платіжного балансу, не збирається. Оцінка платіжного балансу за 2023 р. здійснена НБУ на підставі наявної інформації та уточнюватиметься після отримання додаткових даних. При цьому всі дані з платіжного балансу подаються без урахування тимчасово окупованих територій, у тому числі Автономної Республіки Крим та м. Севастополь.

¹⁴ Платіжний баланс у 2023 році (за попередніми даними, за методологією шостого видання Керівництва з платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції) / НБУ. URL: https://bank.gov.ua/files/ES/State_y.pdf

Протягом 2023 р. чистий приплив коштів за операціями державного сектору становив 25,9 млрд дол. США (у 2022 р. – 13,2 млрд дол. США) і зумовлювався залученням позик від міжнародних партнерів (26,0 млрд дол. США). Водночас чисті виплати нерезидентам за державними цінними паперами становили 160 млн дол. США.

Чистий приплив прямих іноземних інвестицій у 2023 р. становив 4,2 млрд дол. США (у тому числі реінвестування доходів¹⁵ – 3,2 млрд дол. США). За 2022 р. чистий приплив становив 213 млн дол. США (у тому числі реінвестування доходів – 327 млн дол. США). Чистий приплив акціонерного капіталу (крім реінвестування доходів) становив 651,0 млн дол. США (за 2022 р. – 461,0 млн дол. США). Чисті залучення за борговими інструментами становили 523,0 млн дол. США, з них за кредитами між сестринськими підприємствами – 193 млн дол. США (за 2022 р. чисті погашення становили 541 млн дол. США, з них за кредитами між сестринськими підприємствами – 159 млн дол. США).

***Довідково.** Сестринські підприємства – це підприємства, які мають спільного безпосереднього або опосередкованого прямого інвестора, є резидентами різних економік, але володіють менше 10% статутного капіталу одне одного (це поняття було запроваджено у 6-му виданні Керівництва з платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції (КПБб, 2009) та Еталонному ви- значенні ОЕСР прямих іноземних інвестицій (ПІІ) (4-е видання, 2008), якими передбачено включення до статистики ПІІ інвестицій між сестринськими підприємствами. Це дає змогу охопити більше боргових операцій в межах міжнаціональних корпорацій, точніше відобразити спрямованість інвестицій та здійснити їх точніший вимір, у зв'язку з чим НБУ вдосконалив статистику платіжного балансу, міжнародної інвестиційної позиції в частині врахування в ПІІ інвестицій між сестринськими підприємствами.*

Дефіцит поточного рахунку платіжного балансу у 2023 р. становив 9,2 млрд дол. США (5,2% від ВВП) порівняно з профіцитом у 8,0 млрд дол. США (5,0% від ВВП) у 2022 році. Дефіцит сформувався через: суттєве збільшення від'ємного сальдо торгівлі товарами – як за рахунок зниження експорту, так і збільшення імпорту; скорочення грантової допомоги від іноземних партнерів; розширення виплат за інвестиційними доходами.

Без урахування реінвестованих доходів та грантів від міжнародних партнерів дефіцит поточного рахунку становив 17,8 млрд дол. США, або 10,0% від ВВП (у 2022 р. дефіцит склав 6,3 млрд дол. США, або 3,9% від ВВП).

Банківська діяльність. Згідно з даними огляду банківського сектору України, на кінець 2023 року в Україні¹⁶ працювало 63 банків, з них 26 банків – з іноземним капіталом. В цілому за рік було ліквідовано чотири банки: "Форвард", "Айбокс", "Конкорд" та Укрбудінвест, сумарна частка яких становила менше 1,0% від активів платоспроможних банків, тож їх виведення з ринку не позначилося на роботі банківського сектору. Частка чистих активів держбанків за 2023 р. зросла на 3,1 в.п. і склала 53,6%, передусім через перехід до цієї категорії Сенс Банку.

Обсяг чистих активів платоспроможних банків за рік зріс на чверть. Протягом року найбільше зростали обсяги депозитних сертифікатів НБУ, зокрема запроваджених у квітні тримісячних, та ОВДП. За 2023 р. також значно зросли кошти банків на рахунках у НБУ через поетапне підвищення нормативів обов'язкового резервування за коштами клієнтів.

¹⁵ До платіжного балансу за IV квартал 2023 р. включені обсяги реінвестування доходів тільки банківського сектору. Обсяги реінвестування доходів підприємств за I–III квартали 2023 р. розраховані на підставі даних фінансової звітності підприємств, які надали звітність, та будуть уточнені після отримання повної інформації.

¹⁶

<https://bank.gov.ua/ua/news/all/oglyad-bankivskogo-sektoru-lyutyiy-2024-roku>

Протягом року продовжувалось кредитування бізнесу та населення завдяки збільшенню попиту. На кінець 2023 р. кредити малим і середнім підприємствам (МСП) становили 57,0% у чистому гривневому кредитному портфелі бізнесу. Чверть кредитів МСП надані компаніям, що не належать до бізнес-груп. Чистий корпоративний кредитний портфель в іноземній валюті скоротився за рік на 9,8%.

Гривневе кредитування надалі триває переважно в межах програми "Доступні кредити 5–7–9%": загальний обсяг позик, наданих за цією програмою, зріс за рік на 34,0%. Протягом року найбільше зросло кредитування у сфері торгівлі та енергопостачання.

Обсяги чистого роздрібного гривневого кредитного портфеля за 2023 р. збільшилися на 20,3%. Рекордно зросли обсяги чистих іпотечних кредитів – майже на 50,0%, або на 6,0 млрд гривень. Це відбулося завдяки кредитуванню за програмою "єОселя" на 8,9 млрд грн за рік. Частка непрацюючих кредитів за рік зменшилася на 0,8 в.п. до 37,4%. Основним чинником цього стало списання непрацюючих кредитів фізичним особам, що привело до скорочення за 2023 р. їхньої частки в роздрібному портфелі на 6,9 в.п. Водночас, за 2023 р. частка непрацюючих кредитів бізнесу зросла на 1,3 в.п.

Зобов'язання платоспроможних банків перевищили показники 2022 р. на 24,1%. Збільшення коштів клієнтів тривало весь рік – на 28,4%. Частка коштів клієнтів у зобов'язаннях залишається на рекордних рівнях – близько 91%. Натомість частка рефінансування НБУ знизилася до 0,1%, що є мінімумом з 2006 року.

В умовах усе ще високих процентних ставок, значної операційної ефективності та помірною резервування банківський сектор отримав за 2023 р. 86,5 млрд грн чистого прибутку. Цей

результат вже ураховує підвищення ставки податку на прибуток до 50%. Це майже вчетверо вище показника за 2022 р. та на 12% більше за результат 2021 р., до повномасштабного вторгнення. Станом на 01 січня 2024 р. згідно з річними показниками лише 7 із 63 платоспроможних банків були збитковими із сукупним збитком 245 млн гривень.

Операційні прибутки банків зросли помірно: операційний дохід за 2023 р. зріс на 15% порівняно з попереднім роком, чистий операційний прибуток до відрахувань у резерви – на 19%. Рушієм зростання доходів сектору залишається збільшення процентних доходів як від високоліквідних активів, так і кредитування.

Головним чинником зростання прибутковості порівняно з попереднім роком були значно менші відрахування в резерви під збитки від активних операцій, які за рік скоротилися на 86%. Загалом із початку повномасштабного вторгнення банки сформували резерви в розмірі 133 млрд грн, з яких у 2023 р. – лише 17 млрд гривень.

За рік регулятивний капітал сектору зріс на 22,3%, адекватність регулятивного капіталу залишилася вищою 20,0%.

Рентабельність капіталу банківського сектору на 1 січня 2024 р. становила 31,6%. Рік тому цей показник становив 9,7%.

Проведена НБУ оцінка стійкості банків у 2023 р.¹⁷ підтвердила, що більшість банків в Україні мають достатній капітал, а банківська система загалом – високий запас міцності.

¹⁷ Оцінка стійкості банків України. 2023 рік / НБУ.

URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Resilience_Assessment_Results_2023.pdf?v=7

Ринок праці. Повномасштабна війна завдає значного прямого і опосередкованого впливу на економіку, зокрема й на ринок праці. За відсутності офіційних даних Держстату через призупинення обстеження робочої сили після повномасштабного вторгнення оцінити зміни на ринку праці частково можливо за результатами опитувань підприємств¹⁸.

Посилюється негативний вплив нестачі кадрів. Згідно з результатами опитувань частка підприємств, які вказали, що брак працівників обмежував їх діяльність, зросла з 26,0% у першому кварталі 2022 р. до 38,0% у першому кварталі 2024 р., а частка підприємств, які зазначали невідповідність навичок пошукачів роботи кваліфікаційним вимогам підприємства, у 2023 р. склала 16,0%, і ще 11% підприємств зазначали недостатню кваліфікацію наявних працівників¹⁹.

У 2023 р. нестачу працівників частіше відчували підприємства тих видів діяльності, де історично переважали чоловіки (у будівництві, транспорті, добувній промисловості). Підприємства цих видів частіше пов'язували брак працівників з мобілізацією та найвище оцінювали його негативний вплив на свою діяльність. За коментарями підприємств, найбільші проблеми пов'язані з мобілізацією висококваліфікованих вузьких спеціалістів та значним часом, потрібним для навчання працівників на заміну, а також посиленням схильності чоловіків до неформальної зайнятості.

Однак вплив мобілізації на стан ринку праці після повномасштабних був значно менший, ніж вплив міграції. Так, за оцінками НБУ, робоча сила у віці 15–70 років у 2023 р. скоротилася більш ніж на чверть порівняно з 2021 роком. Майже половину цього скорочення забезпечило вибуття з робочої сили зовнішніх мігрантів, хоча під час здійснення оцінок було враховано, що частина з них надалі працювала в Україні дистанційно (згідно з даними Центру економічної стратегії результати опитування мігрантів свідчать, що частка таких мігрантів становила 8–10% у 2023 р.). Значну роль (близько 40 в. п. від скорочення робочої сили у 2023 р. порівняно з 2021 р.) мали демографічні втрати та окупація, а також перехід до економічно неактивного населення (через

вірогідні труднощі з пошуком роботи для внутрішньо переміщених осіб (ВПО), необхідність догляду за іншими членами родини, збільшення кількості пенсіонерів, брак навичок, що затребувані на ринку праці). Скорочення участі в робочій силі було широкомасштабним за всіма регіонами в Україні, найвідчутніше – у регіонах з активними бойовими діями²⁰.

Попри поступову адаптацію економіки до нових умов функціонування, в Україні зберігається високий рівень безробіття. Згідно з даними НБУ рівень безробіття у 2023 р. склав 18,2%²¹. Проблеми використання робочої сили загострюються в умовах поглиблення сформованих дисбалансів на ринку праці. Станом на 1 січня 2024 р. загальна чисельність безробітних, зареєстрованих у Державній службі зайнятості (ДСЗ), становила 96,1 тис. осіб (серед них понад 40 % мають вищу освіту) за наявності 40,2 тис. одиниць вакансій. Протягом 2023 р. мали статус безробітних 483,2 тис. осіб проти 867,6 тис. осіб – у 2022 р., з них у 2023 р. працевлаштовано 160,1 тис. осіб та пройшли професійне навчання 32,9 тис. осіб, у 2022 р. від- повідно – 248,8 тис. осіб та 46,6 тис. осіб²².

¹⁸ Додаткові опитування стосовно стану ринку праці в межах щоквартальних опитувань щодо ділових очікувань підприємств були проведені з 31 січня до 23 лютого 2022 р. (до початку повномасштабної війни) та з 31 січня до 27 лютого 2024 р. за майже однаковими набором запитань. У 2022 р. було опитано 593 підприємства в 22 регіонах України (за виключенням АР Крим і м. Севастополь, Донецької та Луганської областей), у 2024 р. – 661 підприємство в 21 регіоні України (додатково і за виключенням Херсонської області). Джерело: Інфляційний звіт. Квітень 2024 року / Схвалений рішення Правління Національного банку України від 25 квітня 2024 р. № 137-рш "Про схвалення Інфляційного звіту". URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2024-Q2.pdf?v=7

¹⁹ Там же, Інфляційний звіт. Квітень 2024 року. НБУ. С.25-26.

²⁰ Там же, Інфляційний звіт. Квітень 2024. НБУ. С.26.

²¹ Там же, Інфляційний звіт. Квітень 2024. НБУ. С.45.

²² Аналітична та статистична інформація. Державна служба зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analytics/view>

Упродовж 2023 р. на ринку праці традиційно відбувалися сезонні коливання, а як загальну тенденцію варто відзначити суттєве збільшення попиту на робочу силу. Левову частку попиту на ринку праці у 2023 р. сформували роботодавці з Київської, Дніпропетровської, Львівської, Одеської та Харківської областей. Також у 2023 р., порівняно з 2022 р., відбувся значний приріст кількості вакансій у прифронтових областях країни: у Миколаївській – на 77,5 %; у Чернігівській – на 57,2 %; у Сумській – на 53 %; у Запорізькій – на 25,9 %²³.

Заходи державної політики в період військової агресії РФ спрямовуються на формування гнучкості трудової сфери та забезпечення зайнятості, що виявляється в поступових позитивних зрушеннях. Зокрема, у 2023 р. удосконалено механізм надання компенсацій роботодавцям за працевлаштування окремих категорій безробітних, а також працевлаштування безробітних на нові робочі місця в суб'єктах малого підприємництва. За рік за компенсаційними програмами працевлаштовано 5 тис. безробітних. У 2023 р. роботодавцям компенсовано витрати на оплату праці за працевлаштування 14 тис. внутрішньо переміщених осіб. Також у 2023 р. ухвалено позитивні рішення щодо надання мікрогрантів на заснування та розвиток бізнесу майже 10 тис. отримувачам, якими передбачено створення 20,6 тис. нових робочих місць. У рамках проєкту "eРобота" у квітні 2023 р. запроваджено грантову програму на створення або розвиток власного бізнесу учасникам бойових дій, особам з інвалідністю внаслідок війни та членам їх сімей. У 2023 р. ухвалено позитивні рішення щодо надання грантів 226 отримувачам, якими передбачено створення 463 нових робочих місць. За даними "Work.ua", станом на січень 2024 р., порівняно з лютим 2022 р., за кількістю пропозицій роботи ринок праці відновився на 93 %. Але відновлення відбувається нерівномірно в регіональному розрізі. Порівняно з довоєнними показниками, найбільше зростає кількість вакансій у таких областях: Закарпатській (155 %), Івано-Франківській (146 %), Хмельницькій (125 %), Львівській (123 %), Вінницькій (120 %), Рівненській (118 %) та

Чернівецькій (116 %). За абсолютною кількістю пропозицій роботи незмінними лідерами є: Київська (30 913 вакансій), Львівська (8 473), Дніпропетровська (8 452), Одеська (5 752) та Харківська (3 347) області. У зазначених областях зосереджено 63 % від усіх вакансій²⁴.

Згідно із даними сервісу "Opendatabot", в Україні стає більш поширеною самозайнятість. Так, у 2023 р. було засновано понад 300 тис. нових бізнесів фізичними особами-підприємцями (їх кількість перевищила показники 2021 р. на 7%), тоді як нових компаній засновано на третину менше, ніж у 2021 р. Але заснування нових бізнесів все ж сприяло збільшенню робочих місць. За кількістю нових підприємців та компаній лідерами минулого року стали м. Київ, Дніпропетровська та Львівська області, на які припадає майже половина реєстрацій нових справ²⁵.

Доходи населення та пенсійне забезпечення. Згідно з даними Держстату за 2023 р. середня номінальна заробітна плата штатних працівників (у розрахунку на одного працівника) становила 17 442,0 грн проти 14 847,0 грн у 2022 р. і зросла за рік на 2 595,0 грн, або на 17,5%.

Найбільша середня заробітна плата торік була зафіксована в галузі інформаційних технологій та фінансового сектору – 37 946 грн та 34 393 грн, відповідно.

²³ Річні підсумки аналізу показників національного ринку праці у 2023 році. Національне агентство кваліфікацій. URL: <https://nqa.gov.ua/news/ricni-pidsumki-analizu-pokaznikiv-nacionalnogo-rinku-praci-u-2023-roci>

²⁴ Ринку праці оживає: у січні зростали зарплати, кількість шукачів і конку- ренція. Work.UA. URL:

<https://www.work.ua/articles/analytics/3234>

²⁵ Понад 300 тисяч нових ФОПів відкрилося у 2023 році. Опендатабот. URL:

<https://opendatabot.ua/analytics/foponomics-2023-12>

Найменшу заробітну плату отримували працівники, які зайняті у роботі бібліотек, архівів, музеїв та інших закладів культури – 10 990 гривень.

НБУ у середньому за 2023 р. номінальна заробітна плата зросла на 17,4%, а реальна – на 3,7%²⁶.

Держстат України поки що не публікує даних щодо зміни реальної зарплати за 2023 р., проте, враховуючи, що інфляція за 2023 р. становила 12,9%, середня реальна зарплата штатних працівників за рік склала 15 449 грн і зросла на 4,1%. Водночас, за даними

Згідно з інформацією Пенсійного фонду України у 2023 р.²⁷ забезпечено виплату пенсій 10,5 млн громадян на загальну суму 671,4 млрд грн, у тому числі з урахуванням особливостей виплати пенсій на період введення воєнного стану.

У 2023 р. призначено 434,8 тис. нових пенсій та проведено масові перерахунки пенсій. Середній розмір пенсії протягом року зріс із 4 622,59 грн на 01 січня 2023 р. до 5 385,25 грн на 01 січня 2024 р., тобто на 762,66 грн, або на 16,5%.

Крім того, протягом 2023 р. забезпечено виплату: страхових виплат у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та від нещасного випадку на виробництві у розмірі 28,3 млрд грн; житлових субсидій та пільг на оплату житлово-комунальних послуг, придбання твердого та рідкого пічного побутового палива і скрапленого газу – 35,2 млрд грн; разової грошової виплати до Дня Незалежності – 0,9 млрд грн; щомісячної грошової допомоги деяким категоріям громадян з числа осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною – 0,1 млрд гривень.

На 01 січня 2024 р. на обліку в Пенсійному фонді України перебувало 10 516,5 тис. пенсіонерів, що на 171,4 тис. осіб менше порівняно із 01 січня 2023 року.

Із загальної чисельності пенсіонерів отримують пенсії 6 374,7 тис. жінок (60,6%) та 4 141,8 тис. чоловіків (39,4%). У 2023 р. пенсійні виплати в розмірі від 2 001 грн до 3 000 грн отримували 3 058,7 тис. осіб (29,1% загальної чисельності пенсіонерів), та від 3 001 грн до 4 000 грн – 2 235,0 тис. осіб (21,3% загальної чисельності пенсіонерів).

Протягом 2023 р. загальні доходи бюджету Пенсійного фонду України становили 777,2 млрд грн (без урахування залишку на початок року), що становить 101,0% планового показника, і порівняно з 2022 р. загальні доходи зросли на 156,8 млрд грн, або на 25,3%.

У 2023 р. загальні видатки Пенсійного фонду України становили 746,3 млрд грн, що на 156,2 млрд грн або на 26,5% більше ніж у 2022 році.

Згідно з даними Світового банку, оприлюдненими на сайті Мінсоцполітики України, рівень бідності в Україні лише за останні два роки (2022–2023 рр.) зріс з 5,0% до 24,0%, або на 19,0%²⁶. Це не лише ускладнює доступ до базових послуг, але й ставить під загрозу здатність людей старшого віку про себе піклуватись.

²⁶ Інфляційний звіт. Квітень 2024. НБУ.

URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2024-Q2.pdf?v=7. С.45

²⁷ Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2023 році. URL:

<https://www.pfu.gov.ua/2164882-zvit-pro-robotu-ta-vykonannya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny-u-2020-rotsi-2/>

²⁸ Джерело: Мінсоцполітики України.

URL: <https://www.msp.gov.ua/news/23714.html>

²⁹ Стратегія демографічного розвитку України на період до 2040 року. Проект.

/Мінсоцполітики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/projects/870/>

³⁰ Офіційно Україна не публікує чисельності населення з 1 лютого 2022 р., коли, за даними Держстату, воно становило 41,1 млн осіб. Цей показник не враховував населення АР Крим і Севастополя, але включав все населення Донецької та Луганської областей, зокрема й тимчасово окупованих їх частин. Див.: Ланда В. Три важливі демографічні показники. 2023-го народилося найменше дітей за останні 300 років. Центр економічної стратегії. URL: <https://texty.org.ua/articles/112194/try-vazhlyvi-demografichni-pokaznyky-2023-ho-narodylosya-najmenshe-ditej-za-ostanni-300-rokiv/>

Населення. Згідно з даними, наведеними у проекті Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року²⁹, який підготовлений Міністерством соціального розвитку України і розміщений на сайті міністерства для громадського обговорення, чисельність населення на дату проведення Всеукраїнського перепису населення (05 грудня 2001 р.) становила 48,5 млн осіб³⁰. За оцінками Інституту демографії та проблем якості життя НАН України на 01 січня 2022 р. чисельність населення України в кордонах 1991 р. становила 42,0 млн осіб, на серпень 2023 р. – 36,3 млн осіб, у тому числі на підконтрольних українській владі територіях – 31,5 млн осіб.

Внаслідок високого рівня передчасної смертності, що спричинена рядом виробничих, побутових та соціальних чинників та значно посилилась через збройну агресію РФ (численні смерті військової та цивільного населення, включно з дітьми), середня очікувана тривалість життя скоротилась з 66,4 року (чоловіки) і 76,2 року (жінки) у 2020 р. до 57,3 року і 70,9 року, відповідно, у 2023 р. (експертна оцінка). За даними Агентства ООН у справах біженців в Україні, через бойові дії та окупацію частини території упродовж 2022–2023 рр. із країни виїхали близько 6,3 млн осіб.

Із урахуванням існуючих нині викликів і загроз, дія яких продовжуватиметься і після закінчення війни, чисельність населення України в кордонах 1991 року, за оцінкою Інституту демографії та проблем якості життя НАН України, на 01 січня 2041 р. може скоротитися до 28,9 млн осіб, а на 01 січня 2051 р. – до 25,2 млн осіб. Прогнозування чисельності населення ускладнюється у зв'язку з відсутністю необхідних статистичних даних, зокрема, через неможливість обліку демографічних змін на тимчасово окупованих територіях, багатоваріантність сценаріїв перебігу воєнних подій.

ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВИХ СЕКЦІЙ СПІЛКИ ЕКОНОМІСТІВ УКРАЇНИ

Протягом 2023 р. в умовах воєнного стану наукові секції Спільноти економістів України активно співпрацювали з науково-дослідними установами НАН України та галузевих національних академій

наук, парламентськими та урядовими комітетами і комі-сіями, центральними органами виконавчої влади і обласними вій-ськовими адміністраціями, органами місцевого самоврядування, закладами вищої освіти, а також з громадськими організаціями та асоціаціями підприємств і наукових установ різних галузей.

У 2023 р. вчені наукових секцій СЕУ залучалися, зокрема до розв'язання нагальних проблем організації роботи економіки країни під час війни, відновлення господарської діяльності на звільне-них територіях та науково-методичного і організаційного супрово-ду процесів релокації бізнесу; формування пропозицій органам влади стосовно підтримки суб'єктів господарювання, особливо малого та середнього підприємництва; обґрунтування нових напрямів

²⁹ Стратегія демографічного розвитку України на період до 2040 року. Проект. /Мінсоцполітики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/projects/870/>

³⁰ Офіційно Україна не публікує чисельності населення з 1 лютого 2022 р., коли, за даними Держстату, воно становило 41,1 млн осіб. Цей показник не враховував населення АР Крим і Севастополя, але включав все населення Донецької та Луганської областей, зокрема й тимчасово окупованих їх частин. Див.: Ланда В. Три важливі демографічні показники. 2023-го народилося найменше дітей за останні 300 років. Центр економічної стратегії. URL: <https://texty.org.ua/articles/112194/try-vazhlyvi-demografichni-pokaznyky-2023-ho-narodylosya-najmenshe-ditej-za-ostanni-300-rokiv/>

зовнішньоторговельної діяльності в умовах блокування транспортних перевезень вантажів на кордоні з окремими країнами ЄС та умов продовження на 2024 р. безмитного ввезення української агропродукції до ЄС; розробки заходів щодо фінансової підтримки роботи підприємств та організацій всіх форм власності, малого і середнього бізнесу з урахуванням кризового стану фінансів держави; підготовки відповідних пропозицій для розробки стратегічних і проектних документів органів влади з питань роботи економіки країни під час війни та її відбудови на повоєнний період. Науковці Секції також брали участь у підготовці пропозицій щодо вдосконалення законодавства та науковому супроводі реформ у сфері державного управління, фінансів і зовнішньоекономічної політики України як держави-кандидата на вступ до Європейського Союзу. Продовжувалася практика залучення вчених – членів СЕУ до розробки і експертизи ряду проектів законодавчих актів, організації і проведення багатьох наукових форумів, як в Україні, так і за кордоном. Вагомим результатом також є публікація ряду монографій та значної кількості наукових статей у відомих вітчиз- няних і зарубіжних виданнях. Основні здобутки наукових секцій СЕУ за 2023 р. згідно зі звітними даними, наданими керівниками секцій, наведені нижче.

СЕКЦІЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ

(Науковий керівник – віце-президент Спільки економістів України, д.е.н., професор, академік НАН України Гець В.М.)

Протягом 2023 р. вчені Секції під керівництвом академіка НАН України В.М. Гейця проводили дослідження в рамках науково-дослідної роботи "Виклики та перспективи для

стійкого розвитку економіки України у повоєнний час" (прикладні дослідження) (3.1.7.155). (термін виконання: I кв. 2023 р. – II кв. 2025 р.). Метою дослідження є виявлення викликів та здійснення макроекономічної оцінки перспектив стійкого збалансованого розвитку економіки України, обґрунтування заходів економічної політики та підготовка рекомендацій щодо забезпечення її відновлення в умовах післявоєнного соціоекономічного розвитку.

В цілому у 2023 р. були проведені дослідження, які дозволили отримати нові наукові результати. Зокрема, вперше досліджено причини та умови за яких у повоєнному періоді відновлення та реконструкції, зокрема економіки, не виникатимуть довоєнні протиріччя і не відбуватиметься падіння довіри до влади, які до війни об'єднували суспільство в його протистоянні, а забезпечивши умови критеріїв доступності та масовості зможуть умотивувати широкі верстви населення до здійснення необхідних економічних дій, спрямованих, насамперед, на подолання бідності та обмеженості в ресурсах життєдіяльності, які особливо проявляються в умовах війни.

Перспективні напрями дослідження на 2024 р. пов'язані з викликами щодо формування політики соціальної якості та ролі держави у повоєнний період для відновлення національної економіки; обґрунтуванням заходів повоєнного відновлення та забезпечення соціоекономічного розвитку в Україні на середнь- та довгострокову перспективу.

Результати наукових досліджень Секції були використані при підготовці 33 аналітичних матеріалів, доповідних записок, наукової доповіді, які були направлені до Верховної Ради України, Ради національної безпеки і оборони України, Міністерства оборони України, Міністерства фінансів України, Міністерства економіки України, Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України, Національного банку України, Служби безпеки України. Ці документи стосувалися пропозицій по відновленню та реконструкції повоєнної економіки України; прогнозу основних макропоказників України на період до 2025 (2050) рр.; макроекономічної оцінки динаміки ВВП та окремих видів економічної діяльності в Україні у 2022–2023 рр.; концепції післявоєнної моделі України з врахуванням конкурентних переваг та перспектив розвитку країни; фінансової стабільності у поточних умовах; створення фінансового механізму повоєнного економічного відновлення України та ін., на які отримано 15 позитивних відгуків. Під керівництвом академіка НАН України В.М. Гейця виконувалися спільні наукові дослідження з міжнародними установами та організаціями, зокрема щодо підготовки середньострокових прогнозів основних макроекономічних індикаторів розвитку економіки України для прогнозно-аналітичного Центру "Consensus" (Великобританія, Лондон), починаючи з 1998 р. – по теперішній час. (Heyets V., Skrupnychenko M. Eastern Europe Consensus Forecast (Ukraine). London, United Kingdom, 2023 (1-12-й випуск). URL: <https://www.consensuseconomics.com>).

Протягом 2023 р. опубліковано 20 наукових праць загальним обсягом 11,13 др. арк.: у фахових виданнях – 8 публікацій, обсягом – 9,23 др.арк., у тому числі 2 публікації індексуються у базах даних Web of Science, Scopus (2,03 др.арк.), в зарубіжних виданнях – 13 публікацій, обсягом – 1,9 др. арк. Подано до друку 1 публікацію, яка індексуються у базах даних Web of Science, Scopus – 1,52 др.арк.

СЕКЦІЯ ПО ВИВЧЕННЮ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ УКРАЇНИ

(Науковий керівник – член Президії Співки економістів України, д.е.н., професор, академік НААН України, Заслужений діяч науки і техніки України,

Лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, академік Міжнародної інженерної академії Хвесик М.А.)

В звітному періоді Секція зосереджувала увагу на таких основних напрямках наукової діяльності: економіка природокористування, безпека життєдіяльності та природно-техногенна безпека; раціональне використання і охорона природно-ресурсного потенціалу; природоохоронні території та екологічна регламентація.

У 2023 р. науковцями Секції під безпосереднім керівництвом академіка НААН України М.А. Хвесика за відомчою тематикою виконувались дослідження за шістьма НДР, що дозволило отримати такі найважливіші результати досліджень.

Ученими Секції – співробітниками ІДПЯЖ НАН України – за звітний період підготовлено і передано для використання та впровадження у суспільну практику до органів державної влади, місцевого самоврядування, Президії НАН України, інших організацій і суб'єктів господарювання 51 наукову розробку – інформаційно-аналітичних матеріалів і експертних висновків, з яких на 21 отримано листи-підтвердження про впровадження.

Найголовнішими партнерами ІДПЯЖ НАН України в міжнародному науковому співробітництві виступали наукові установи академії наук та заклади вищої освіти Болгарії, Великої Британії, Грузії, Канади, Китаю, Польщі та інших країн. Триває робота щодо розвитку міжнародного співробітництва з Грузинським технічним університетом (м. Тбілісі) та Суспільним Інститутом (Канада).

СЕКЦІЯ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ

(науковий керівник – член Правління Співки економістів України, д.е.н., професор, академік НААН України, Герой України Саблук П.Т.)

У 2023 р. вчені Секції у складі Національного наукового центру "Інститут аграрної економіки" (ННЦ "ІАЕ") здійснювали фундаментальні і прикладні дослідження за Програмою наукових досліджень (ПНД) № 36 "Сталий розвиток аграрного сектора економіки та сільських територій" ("Аграрна економіка"), керівник програми – академік НААН України Ю.О. Лупенко. **Фундаментальні** дослідження за даною Програмою здійснювалися в межах наступних підпрограм.

1. "Теоретико-методологічні засади реформування системи управління комплексним розвитком сільського господарства та сільських територій для досягнення Цілей сталого розвитку".

2. "Теоретико-методологічні засади трансформації регіонального розміщення та спеціалізації сільськогосподарського виробництва в умовах змін клімату", № ДР 0121U108618, термін виконання – 2021-2025 рр., керівник – Нечипоренко О.М., д.е.н., доцент (етап 2023 р.: "Удосконалення поєднання галузей сільського господарства").

Важливим здобутком в числі інших за результатами досліджень слід виділити аналіз існуючих та формування нових теоретичних засад і методичних підходів щодо оцінки регіонального соціально-економічного розвитку аграрного сектору економіки України з врахуванням кліматичних змін та повоєнної відбудови.

СЕКЦІЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

(науковий керівник – член Правління Співки економістів України, д.е.н., професор Кравців В.С.)

В числі основних результатів наукових досліджень у 2023 р. слід визначити напрямки фінансового та організаційного стимулювання економічної активності в регіонах та територіальних громадах з врахуванням фінансових ризиків та особливостей фінансової поведінки населення та суб'єктів господарювання в умовах війни. Обґрунтовано

методико-прикладні засади дослідження міграційних втрат молоді та їх наслідків для економічної безпеки та здатності країни до повоєнного відновлення.

Ідентифіковано фінансові дисбаланси регіонів України, зміни у розвитку окремих секторів економіки регіонів, регіональних ринків праці, зумовлені впливом війни, у контексті їх стабілізації та збалансування просторового розвитку економіки України.

Окреслено цілі, завдання, заходи фінансової політики забезпечення економічного зростання територіальних громад в умовах сучасних викликів. Вагомим здобутком секції слід визнати теоретико-методологічну модель оцінювання продуктивної спроможності економіки регіонів та інтегральну оцінку конкурентоспроможності туристично-рекреаційної сфери регіонів України.

СЕКЦІЯ ОСВІТИ ТА НАУКИ

(Науковий керівник - член Правління Спілки економістів України, академік АЕН України, доктор держ. упр., професор Воротін В.Є.)

Протягом 2023 р. зусилля членів Секції були спрямовані на дослідження актуальних проблем становлення, розвитку і вдосконалення публічного управління в сфері функціонування наукової та освітньої галузі держави Україна, дослідження світового досвіду розвитку науки та освіти в умовах воєнного стану. Дослідження членів секції під керівництвом академіків АЕН України, д.е.н., проф. Л. Воротіної, д.держ. упр., проф. В. Воротіна були спрямовані на найбільш актуальні питання збереження простору освіти та науки, вдосконалення економіко-екологічного публічного управління, зокрема за умов війни. У результаті наукових досліджень у звітному році доведено, що сьогодні в Україні подовжуються складні обставини щодо відтворення, збереження, розвитку та управління людським капіталом, функціонування всієї системи освіти та науки, фінансування та подальшого зростання, зокрема за умов воєнного стану. Серед них: недостатність інвестування в розвиток людського капіталу; диспропорції в розвитку сучасної системи освіти; невідповідність структури підготовки кваліфікаційних кадрів потребам дистанційного ринку праці; поглиблення освітньої міграції; відставання в забезпеченні економіки висококваліфікованими фахівцями з інженерних спеціальностей; зниження кількісних параметрів використання наукового потенціалу; низька частка інноваційних підприємств; відсутність належного рівня інвестування економіки, тощо.

Основними очікуваними результатами є подолання проблем управління в сфері вищої освіти, найбільш повне використання її можливостей та запобігання національних і глобальних ризиків.